

KUIDAS EESTI KEEL KUJUNES TARTU ÜLIKOOLI ÕPPEKEELEKS

Ellen Uuspõld

Tartu ülikoolist sai eesti rahvusülikool 1. detsembril 1919. See on oluline daatum ühtlasi eesti kirjakeele ajaloos – eesti keel hakkas sealtpaale täitma kõrghariduse keele, seega teaduskeele funktsiooni. Selline üleminek uude kvaliteeti ei saanud muidugi toimuda päevapealt. Seda oli ette valmistanud juba mitmete aastakümnete pikkune pürgimine emakeelse hariduse ja teaduse poole. Rahvusülikooli loomine 1919. aastal poleks olnud mõeldav, kui selleks poleks olnud vajalikke eeldusi – esiteks eesti teadlaskaadri olemasolu näol (ehkki see oli väikesearvuline), teiseks eestikeelse teaduse ja teaduskeele algete näol ja kolmandaks organisatoorse tegevuse traditsioonide ja kogemuste näol.

Ehkki ärkamisajal ei saanud teoks eestikeelse Aleksandrikooli asutamise mõte, hakkas ärkamisaja ideedest kantuna tollases saksa- ja venekeelses Tartu ülikoolis kujunema eesti rahvusteadlik üliõpilaskond. Eesti üliõpilased moodustasid möödunud sajandi lõpul Tartu üliõpilaskonnast küll ainult väikese murdosa, kuid juba 1870. a. löid nad oma organisatsiooni – Eesti Üliõpilaste Seltsi (ametlikult registreeritud 1883. a.), milles väärtustati eestlust ja eesti keelt. Eesti haritud ringkondade kõrgeim unistus tol ajal oli soome-ugri ja eesti keele õppetooli loomine Tartu ülikoolis. Seda üritatigi, kui eesti keele lektoriks oli Mihkel Veske, teaduslikult tasemelt selleks igati sobiv inimene. Kuid võimukad baltisaksa ringkonnad olid ägedalt selle vastu ja teatavasti lõpuks Veske lahkus Tartust. Venestamisele oli Tartu ülikool sunnitud alluma aastast 1889, mil kõigis teaduskondades peale usuteaduskonna määrati õppekeeleks vene keel (Tartu ülikooli ajalugu II, 1982: 259).

Eesti rahvusteaduste ja teaduskeele arenguks tekkisid tingimused pärast 1905. a. revolutsiooni. Kiiresti elavnes seltsitegevus. Eesti haritlaskonna I maailmasõja eelse intensiivse organiseerumise eesotsas seisid Oskar Kallas, Jaan Tõnisson, Villem Reiman, Peeter Põld, Heinrich Koppel, Anton Jürgenstein jmt. Eestikeelse hariduse edendamiseks tekkis 1906. a. isegi kaks seltsi – Eestimaa Rahvahariduse Selts ja Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts. 1907. a.

asutati Eesti Kirjanduse Selts, mis enne Eesti Vabariigi tekkimist jõudis palju ära teha nii rahvahariduse taseme tõstmiseks kui ka kirjakeele korraldamise alal. Pandi alus rahvusteadustele – eesti keele, kirjanduse ja rahvaluule uurimisele, etnograafiale, ajaloole. 1909. a. asutati Eesti Rahva Muuseum.

Püüd arendada eestikeelset teadust tõstis esmatähtsa ülesandena päevakorrale eesti oskussõnavara arendamise. Algatajaks sai Eesti Rahvahariduse Selts, kes avaldas 1907. a. “Päevalehes” J. V. Veski kirjutatud “Üleskutse eesti keele sõnade korraldamise asjus” (Johannes Voldemar Veski keelelisi töid, 1958: 7–14), kus olid esitatud ka põhimõtted, millest eestikeelse oskussõnavara arendamisel tuleks lähtuda. Süstemaatiline töö oskussõnavara alal algas Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonnas ja Tartu Eesti Üliõpilaste Seltsis. Aastast 1912 osales keemia terminite kogumisel ka Peterburi Eesti Üliõpilaste Selts. Enne Eesti Vabariigi sündi ilmus trükist viis oskussõnastikku:

- ♦ **Matemaatika sõnastik.** Tartu, 1909; 2., täiendatud trükk 1917
(Terminid on esitatud saksa, vene ja eesti keeles.)
- ♦ **Maadeteaduse sõnastik.** Tartu, 1911.
(Terminid on esitatud saksa, vene ja eesti keeles.)
- ♦ **Keemia sõnastik.** Tartu, 1914.
(Terminid on esitatud vene, saksa ja eesti keeles.)
- ♦ **H. Niggol, Eesti arstiteadusline sõnastik.** Tartu, 1914.
(Terminid on esitatud ladina, vene ja eesti keeles, saksakeelsed terminid registrina.)
- ♦ **Kodumaa taimed.** Tartu, 1917
(Terminid ladina, vene ja eesti keeles.)

Oskussõnade kogumise ja korraldamise eeltöid oli tehtud veel veterinaaria, farmaatsia, füüsika ja sõjanduse alal. Esimesena jõudis neist trükist ilmuda “Füüsika sõnastik” 1919. a. (Ahven 1958: 130–154).

Akadeemilise haridusega eestlaste arv oli hakanud jõudsalt kasvama. “Eesti entsüklopeedia” andmetel oli 1910. a. Tartu ülikooli üliõpilaste hulgas eestlasi 287 (EE VIII, 1937: 30). Kõrgharidust omandati peale Tartu ka Peterburis ja mujal Venemaal. Näiteks pärastine Tartu ülikooli meditsinikuulsus neurokirurg Ludvig Puusepp oli lõpetanud Peterburi sõjaväemeditsiiniakadeemia, rahvaluuleprofessor Walter Anderson oli õppinud ja doktorikraadi saanud Kaasani ülikoolis. 1917. a. revolutsiooni puhkemisel olid eesti haritlased juba arvestatav jõud nii oma arvult kui ka organi-

seerituselt. Üha teravamalt oli hakatud tajuma fennougristika õppimise võimaluse puudumist Tartu ülikoolis. Märtsis 1917 toimus Tartus esimene eesti üliõpilaste ja vilistlaste kongress, kus tuldi välja nõudmisega avada ülikoolis kuue õppetooliga soome-ugri osakond (Postimees 1917, nr-d 71, 72, 74). Sellega ühinesid tollased eesti haritlasorganisatsioonid – Eesti Kirjanduse Selts, Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts, Eesti Õpetajate Keskkliit ja ka Eesti Rahva Muuseum. Vastav märgukiri saadeti ülikoolile ja asjaomastele valitsusasutustele. Villem Ernits oma kongressikõnes “Teadus ja meie” (Postimees 1917, nr 74) läks aga veel kaugemale – tema arvates oleks tulnud kõne alla üksikud eesti professorid teisteski teaduskondades, näiteks rahvatervishoiu, põllumajanduse ja loodusteaduse alal, ja eestikeelsed loengud neis ainetes, kus oleks piisav arv eestikeelseid kuulajaid. Kongressi märgukiri jäi aga vastuseta, jõuvahekorrad polnud veel muutunud.

Juba venestusaastail oli hakatud rääkima praktilise usuteaduse eestikeelse professori vajalikkusest Tartu ülikoolis ja ikka oli seda tõrjuda suutnud nii saksameelne kirikuvalitsus kui ka usuteaduskond (Pöld, 1929: 2). Lõpuks I maailmasõja saksavaenulikus õhkkonnas seab tsaaririigi haridusministeerium detsembris 1916 ametisse eestikeelse tegeliku usuteaduse erakorralise professori, kelleks saab Laiuse kirikuõpetaja Johann Kõpp. “Eesti biograafilise leksikoni” andmetel oli ta selles ametis kevadeni 1918. Tartu ülikooli loengukavades on aga J. Kõpu loenguid märgitud ainult 1917. a. kevadsemestril (Obozrenie lekcij 1917: 3). On siiski tähelepanuväärne fakt, et esimesed eestikeelsed loengud väljaspool eesti keele lektoraati peeti juba 1917. aastal.

Saksa okupatsioonist hoolimata jätkus 1918. a. eesti akadeemiliste ringkondade organiseerumine. Asutati Eesti Akadeemiline Ühing, mille liikmeskonda kuulus peale eestlastest õppejõudude ja teadlaste ka eestisõbralikke muulasi, samuti eesti kunsti, kirjandust ja teadust toetavate asutuste esindajaid. Ühingu eesotsas seisis Oskar Kallas ja Villem Ernits. Eesmärgiks võeti ühingu ümber koondata kõik eesti teadlased, ka Eestist eemal olevad, toetada noorte teadusjõudude edasiõppimist, korraldada Eestis teaduslikke üritusi ja edendada kirjastustegevust (Postimees 1918, nr 103). Ühingu hakkas kujuma võtma eesti ülikooli mõte. Arutleti, keda Saksa okupatsiooni taandumisel võiks kutsuda üht või teist õppetooli täitma. Õppetööd okupatsioonivõimude *Landesuniversität*’is boikoteeriti.

11. novembril 1918 võttis võimu enda kätte Eesti Ajutine Valitsus. Peeter Põld kirjutab, et oma täies reaalsuses sündis eesti ülikooli mõte nüüd lausa üle öö. "Oli korraga selge, et poliitiliselt iseseisev rahvas võib rahulduda ainult oma rahvusliku ülikooliga" (Põld, 1929: 4). 1. detsembril 1918 võeti ülikool sakslastelt üle. Ülevõtmise komisjoni kuulusid mitmed Akadeemilise Ühingu esindajad, tuntumaist Jaan Jõgever, Villem Ernits, Jaan Sarv, Heinrich Reichenbach (Riikoja). Kuraatoriks nimetati Peeter Põld, kellele valitsus oli andnud ülikooli organiseerimiseks ainult üldsuna – Tartu ülikoolist peab saama eesti ülikool (Põld, 1929: 5–6).

Ülikooli avamiseks tehtavad eeltööd seisnesid eeskätt teadete kogumises võimalike õppejõudude kohta. Akadeemilises Ühingus koostati nimekirju isikutest, ka välismaalastest, eriti soomlastest, keda võiks õppejõududeks kutsuda. Oskar Kallas, kes tollal oli Eesti saadik Soomes, kasutas oma lähedasi sidemeid Helsingi ülikooliga ja väga tulemuslikult: aastail 1919–1920 tuli Soomest Tartu ülikooli õppejõududeks kuus professorit. Kohe hakati mõtlema ka noore kaadri koolitamisele. Juba 1919. a. kevadel komandeeriti esimesed stipendiaadid välismaale end täiendama.

Hoolimata sõjaolukorrast, hoolimata suurest hulgast vakantsetest õppetoolidest algas 6. oktoobril 1919 Tartu ülikooli viies teaduskonnas õppetöö. Märkimisväärselt oli suudetud eestikeelse kaadriga komplekteerida ainult kolm teaduskonda, nimelt filosoofiateaduskond (prof. L. Kettunen, prof. kt. H. Oldekop, dots. K. Ramul, eradotsendid V Ernits, J. Aavik, H. Sepp, A. Sildnik ja õppeülesandetäitja M. J. Eisen), matemaatika-loodusteaduskond (prof. J. Granö, prof. kt-d J. Sarv, J. Piiper, D. Rootsmann (Rootsmäe), dotsendid H. Reichenbach (Riikoja) ja H. Jaakson) ning ka põllumajandusteaduskond (prof. kt. J. Mägi, dots. P. Köpp, õpetajad A. Luksepp ja J. Rüütel). Arstiteaduskonna loengukavas oli 1919. a. sügissemestril ainult viis kursust, neist kaks eestikeelsed (eradots. S. Talviku loengud arstiteaduse ajaloost ja eradots. H. Metsapa loengud farmatseutilisest propedeutikast. Loomaarstiteaduskonnas, kus vana kaader oli kohale jäänud, toimusid loengud vene keeles. Õigusteaduskonnas ja usuteaduskonnas jäi õppetöö veel alustamata (Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1919, II p-a.).

Õppejõukohtade täitmisega oli tõsiseid raskusi. Venemaalt tulevate optantide näol saadi siinsetele õppejõududele siiski tundu-

vat lisa. Suurem osa neist jõudis Eestisse 1920. a. Õigusteaduskond sai oma esimesed teadusliku kraadiga õppejõud Peterburist: eesti talust pärit Ants Piip ja Jüri Uluots ning Tartu kaupmehe poeg Nikolai Maim olid Peterburi ülikooli kasvandikud ja teaduslikud stipendiaadid. Piip ja Maim olid töötanud seejärel paar aastat tsaaririigi siseministeeriumis (EBL III, 1928: 380; EBL TK, 1940: 194–195). Õppejõududest optantide hulgas oli peale eestlaste ka sakslasi ja venelasi, näiteks Peterburi ülikooli tsiviilõiguse professor I. Tjutrumov, üldise patoloogia professor A. Ucke ja kirurgilise patoloogia professor R. Wanach (Pöld, 1929: 49, 51).

1920. a. kevadsemestril oli eesti keeles õpetavate õppejõudude hulk loengukavades juba 12 nime võrra suurenenud, sügissemestril lisandus veel 17 Küllaltnki oluline osa õppetööst oli esialgu siiski saksa- ja venekeelne. Vajaliku tasemega eesti õppejõude oli alles liiga vähe. Vaatame 1920. a. loengukavade põhjal, kes olid sel aastal eesti õppekeelega õppejõud ja milliseid loengukursusi nad pidasid. Lisame ka saksa- ja venekeelsete õppejõudude nimed.

Usuteaduskonnas alustas tööd viis eesti õppejõudu: prof. J. Köpp (kateheetika, kultuseõpetus), prof. kt. O. Sild (kirikulugu), prof. K. Tiisik (apostliku õigeusu dogmaatika), dots. H. Rahamägi (eetika) ja dots. E. Tennmann (India usuajalugu). Saksakeelsete kursustega olid loengukavas prof. A. v. Bulmerincq, prof. A. v. Stromberg ja eradots. W. Gruehn.

Õigusteaduskonnas alustasid eestikeelset õppetööd prof. kt. N. Maim (üleüldine riigiõpetus, positiivne riigiõigus) ja dots. J. Uluots (õiguse üleüldine teooria, Rooma õiguse ajalugu ja allikad). Prof. A. Piip lisandus neile järgmise aasta kevadsemestril.

Saksa keeles luges prof. A. Bjerre ja vene keeles prof. J. Tjutrumov ning prof. E. Berendts.

Arstiteaduskonna eestikeelsed õppejõud olid prof. A. Paldrock (nahahaigused), prof. K. Konik (teaduskonna kirurgia-kliinik), prof. H. Koppel (polikliinik, kõrva-, nina-, kurguhaiguste propedeutika), prof. J. Miländer (sünnitamise ja naistehaiguste õpetus), prof. A. Rammul (hügieen), dots. K. Schlossmann (üldine bakterioloogia), dots. kt. A. Lüüs (lastehaigused) ja eradotsendid S. Talvik (kohtuarstiteadus) ning H. Metsapa (rohuteadusline propedeutika).

Saksa keeles lugesid prof. E. Masing, prof. A. Lipschütz ja prof. kt. A. Ucke, vene keeles prof. A. Sommer, prof. R. Wanach ja

prof. kt. J. Stamm. Prof. kt. M. Bresowsky oli 1920. a. I semestril kirjastaksakeelsete loengutega, II semestril aga venekeelsetega.

Filosoofiateaduskonnas tegid eestikeelset õppetööd prof. P Põld (sissejuhatus pedagoogikasse), soome professorid L. Kettunen (liivi keele häälikulugu, vepsa keel, karjala-aunuse keel), A. Tallgren (sissejuhatus muinasteadusse) ja A. R. Cederberg (ülevaade Soome ajaloo kohta), prof. kt. J. Jõgever (eesti murded, G. Mülleri jutlused), prof. kt. J. Jõgever (eesti murded, G. Mülleri jutlused), prof. kt. G. Suits (juhatus kirjandusteadusse), prof. kt. H. Oldekopp (keskaja ajalugu, metodoloogilised küsimused), prof. kt. R. Gutmann (romaani keelte grammatika, prantsuse keele ajalooline grammatika), dots. P. Baumann (Kreeka ajalugu), dots. K. Ramul (loogika), eradotsendid W Freymann (kreeka keel), V Ernits (soome ja slaavi keelte kokkupuutumiste kronoloogia), H. Sepp (Eesti ajalugu kuni Rootsi aja lõpuni) ja A. Sildnik (Eesti ajalugu XVIII sajandil), lektor J. V. Veski (eesti kirjanduslugu, eesti keele grammatika, eesti keel muulastele), õppeülesandetäitja M. J. Eisen (eesti mütoloogia, "Kalevipoeg", "Kalevala").

Saksa keeles lugesid prof. M. Vasmer, prof. W. Anderson ja prof. J. Bergmann. W. Freymann, kelle kreeka keele õpetus oli märgitud eestikeelsena, pidas loenguid filosoofiast saksa keeles. Venekeelseid loenguid pidasid prof. L. Masing, eradots. V. Stein ja lektor B. Pravdin. Nii saksa kui ka vene keele baasil õpetas ladina keelt lektor P. Seeberg-Elverfeldt.

Matemaatika-loodusteaduskonnas lugesid eesti keeles prof. G. Granö (maastikuteaduse põhikursus), prof. K. Väisälä (funktsiooniteooria, arvuteooria), prof. kt. J. Piiper (selgrooliste zooloogia), prof. kt. G. Rägo (kõrgem analüüs), prof. kt. D. Rootsmann (Rootsmäe) (astronoomia põhikursus, taevamehhaanika), prof. kt. J. Sarv (projektiivne geomeetria, analüütiline geomeetria), dots. H. Jaakson (integraalid, diferentsiaalvõrrand), dots. H. Reichenbach (Riikoja) (sissejuhatus zooloogiasse, praktiline planktonoloogia) ja õppeülesandetäitja P. Kogermann (gaasi analüüs).

Saksa keeles õpetasid prof. J. v. Kennel ja prof. H. Scupin. Venekeelseid loenguid pidasid prof. Th. Bucholtz, prof. G. Landesen, prof. M. Wittlich, dots. K. Koch, dots. kt. W. Kupffer, eradots. E. Spohr ja õppeülesandetäitjana prof. J. Narbutt.

Loomaarstiteaduskonnas oli ainult kaks eesti õppejõudu – dots. K. Saral (operatiivne kirurgia, haavakliinik) ja dots. J. Ainson (kohtulik loomaarstiteadus).

Vene keeles õpetasid prof. K. Happich, prof. J. Waldmann, prof. E. Schröder, prof. J. Paukul, prof. L. Kundsinn ja prof. kt. W. Gutmann.

Põllumajandusteaduskonnas oli kogu õpetus eestikeelne: prof. K. Teräsvuori (taimekasvatus ja sordiparandus), dots. A. Nõmmik (mullatundmine), õpetajad A. Mathiesen (geodeesia, üldine metsateadus), A. Luksepp (põllutööriistad ja masinad), J. Rüütel (aiatöö). Heinakasvatuse õpetaja K. Regel kasutas I semestril vene keelt, II semestril oli temagi üle läinud eesti keelele.

On tähelepanuväärne, et Soomest saabunud kõik kuus professorit olid kohe võimelised oma erialal eesti keeles loenguid pidama.

1929. a. ilmus Peeter Põllu kirjutatud ülevaade rahvusülikooli kümneaastasest tegevusest, milles on toodud ka andmed eestlastest õppejõudude ja eesti keele osa kohta nende aastate õppetöös. Alljärgnevas esitatavad arvud ja protsendid on saadud sellest raamatust.

6. oktoobril 1920 kinnitatud korraliste õppejõudude koosseisus oli 85 professori- ja 22 dotsendikohta. Täidetud oli neist 56 professori- ja 15 dotsendikohta. Rahvuste järgi oli pilt järgmine: professorite hulgas oli 25 eestlast, 18 kohalikku sakslast, 3 riigisakslast, 1 venelane, 6 soomlast, 2 rootslast ja 1 juut. Dotsentidest olid 13 eestlased ja 2 kohalikud sakslased. Seega olid teaduskondade hääleõiguslikest liikmeist 53,5% eestlased. Muudest õppetöoga seotud inimestest (eradotsendid, eriainate õpetajad, õppeülesandetäitjad), keda oli kokku 22, olid samuti pooled eestlased.

1925. a. sügissemestriks oli täidetud 90 korralise õppejõu kohta (67 professorit ja 23 dotsenti). Professorite hulgas oli 35 eestlast, 15 kohalikku sakslast, 10 riigisakslast, 3 venelast, 1 soomlane, 2 ungarlast ja 1 juut. Dotsentidest olid 18 eestlased, 4 kohalikud sakslased ja 1 venelane. Eestlastest õppejõudude arv oli kasvanud 53,5%-lt 58,9%-le.

1920. a. oli õppekavades 223 loengukursust. Eestikeelseid oli neist 49,8%, venekeelseid 26,4%, saksakeelseid 22,9% ja muukeelseid 0,9%.

1925. a. oli 338 loengukursusest eestikeelseid 61,5%, saksa-keelseid 24,8%, venekeelseid 8,2% ja muukeelseid 4,5%. (Põld, 1929: 57 jj.)

On märgatav, et eestikeelse õppetöö protsent pole üldsegi korrelatsioonis eestlastest õppejõudude protsendiga. Kõrvutame: 1920. a. oli eesti õppejõude 53,5%, eestikeelseid loenguid 49,8%, 1925. a. oli eesti õppejõude 58,9%, eestikeelseid loenguid 61,5%. Eesti õppekeele protsendi allajäämine eestlastest õppejõudude protsendile 1920. a. seletub sellega, et eesti õppejõudude hulgas oli äsja Venemaalt tulnud, kes kohe ei suutnud oma õpetuskeelt muuta. Näiteks Venemaal õppinud ja õpetanud prof. L. Puusepp, kes tuli Tartu ülikooli õppejõuks 1921. a. (EBL III, 1928: 395), läks vene keelelt eesti keelele üle alles 1928. a. sügissemestrist (EVTÜ loengute ja praktiliste tööde kava 1928/I, II). Tartu ülikooli kasvandik prof. A. Paldrock aga, olles elanud siinses kolme kohaliku keele õhustikus (EBL III, 1928: 361–362), suutis ka oma eriala loenguid pidada kolmes keeles: tsaariaegses ülikoolis vene keeles, okupatsiooniaasta *Landesuniversität*’is saksa keeles ja 1920. a. I semestrist kohe ka eesti keeles. Tasub meenutada, et sel ajal tegid eestikeelset õppetööd lisaks eestlastele veel kuus soome professorit.

Viie aasta pärast ületas aga eestikeelsete loengute protsent eesti õppejõudude protsendi, mis näitab, et eesti keeles olid hakanud õpetama ka mitmed muulased. Näiteks rahvaluuleprofessor W. Anderson läks saksa keelelt eesti keelele üle 1922. a. sügissemestrist (EVTÜ ettelugemiste kava 1922/I, II), olles mõnda aega eesti keelt õppinud J. V Veski muulaste rühmas (suuline teade Asta Veskilt). Seni kord saksa, kord vene keelt kasutanud psühhiaatriaprofessor M. Bresowsky hakkas eesti keeles õpetama 1925. a. (EVTÜ ettelugemiste kava 1925/I, II). Eesti keeles õpetavaid soomlasi oli selleks ajaks Tartusse jäänud ainult üks.

Venekeelne õpetus kahanes tunduvalt, sageli saksakeelse ka suks. Ühelt poolt seletub see saksa õppejõudude arvu suurenemisega (riigisakslaste arv tõusis kolmelt kümnele), teiselt poolt vene üliõpilaste tagasihoidliku 5,2%-ga üliõpilaste üldarvust (EVTÜ isiklik koosseis 1925: 120).

Neil rahvusülikooli algusaastail oli välismaalt õppejõudude kutsumine paratamatu ja neid polnudki kerge leida, sest Eesti marga väärtus kõikus, Eesti Vabariik alles ootas oma tunnustamist *de*

jure. Seepärast on arusaadav, et hoolimata ülikooli põhikirjas fikseeritud eesti õppekeele nõudest ei võidud seada rangeid tingimusi eesti keelele ülemineku suhtes. Välismaalt kutsutule anti haridusministri nõusolekul õigus teatavad aastad või isegi kogu teenistusaaja kestel õpetada võõrkeeles. Tähtajata lepingu sõlmimisel kaanes küll alati kohustus minna mõne aasta pärast üle eesti keelele (Põld, 1929: 23–24).

Eestlastest õppejõudude juurdekasvu eest hoolitseti algusest peale stipendiaatide, eradotsentide institutsiooni ja assistendikohtade kaudu. Eradotsendi kinnitamine tehti sõltuvaks eesti keele oskusest. Õpetamist võõrkeeles lubati neile veel ainult erandina üheks aastaks, kui teaduskond seda vajalikuks pidas. Vajaduse korral võidi siiski seda luba ka uuendada (Põld, 1929: 53).

Aastail 1924–1925 astus juba lahkunud välismaalaste asemele mitmeid oma ülikooli kasvandikke. Eradotsentideks valiti oma ülikooli noored doktorid A. Saareste (1925. a. sügissemestrist professor), H. Kull, V. Vadi, N. Veiderpass ja E. Saareste. Õppeülesandeid hakkasid täitma stipendiaadid J. Mägiste ja E. Krahn, riigikohtunik A. Palvadre jt. (Põld, 1929: 54).

Aastail 1926–1929 kiirenes ülikooli õppetöö eestistumine veelgi. Lahkus hulk muulastest õppejõude, asemele tulijad olid enamasti eestlased. Neil aastail alustasid oma tööd ülikooli juures O. Loorits, T. Lippmaa, A. Tammekann, E. Liik, F. Laja, A. Õpik, F. Lepp, J. Nuut jpt. Kõige rohkem tuli eestlasi juurde loomaarstiteaduskonda, kus stipendiaatidena ettevalmistuse saanud noored õppejõud vahetasid välja vana venekeelse kaadri.

1929. a. lõpuks olid professoritest ja dotsentidest 67,7% eestlased. Eesti keeles tegi õppetööd 75% kogu sellest kaadrist. Veelgi enam oli eestlasi eradotsentide ja abiõppejõudude hulgas: 1926. a. oli nende üldarv 49, neist 30 eestlased, s.o. 61,2%; 1929. a. oli nende üldarv tõusnud 75-ni, kusjuures kõik juurdetulijad olid eestlased, seega oli nüüd eestlasi 56 ehk 74,7%. Eesti keelt kasutas sellest kaadrist õppekeelena 65 inimest, s.o. 85,5% (Põld, 1929: 94–96).

Niisiis oli kümne aasta jooksul toimunud õppetöö valdavas osas üleminek eesti keelele. Saksa- või venekeelset õppetööd jätkasid 1930. aastatel üksikud muulastest tippspetsialistid, nagu saksa professorid G. Barkan, E. Masing ja E. Blessig arstiteaduskonnas, professorid A. v. Bulmerincq ja O. Seesemann usuteaduskonnas,

prof. V Aleksejev kord vene-, kord saksakeelsete loengutega matemaatika-loodusteaduskonnas ja prof. J. Tjutrumov venekeelsete loengutega õigusteaduskonnas. Enamik neist oli pärast 1935. aastat loengukavades tiitliga *professor emeritus*. Loomaarstiteaduskonnas ei olnud 1936. aastast enam ühtki võõrkeelset loengut, põllumajandusteaduskond oli aga juba 1921. aastast täiesti eestikeelne.

Kunstiajaloo professor S. Karling, kes aastast 1933 oli loenguid pidanud saksa keeles, läks 1939. a. üle eestikeelsetele loengutele (EVTÜ loengute ja praktiliste tööde kava 1933/I, II; 1939/I, II).

Pärast baltisakslaste ümberasustamisaktsiooni 1939. a. oli 1940. a. kevadsemestri õppekavadesse jäänud veel ainult kaks võõrkeelset loengukursust: emeriitprofessor E. Blessigi saksakeelne oftalmoloogiakursus arstiteaduskonnas ja emeriitprofessor V Aleksejevi venekeelsed loengud matemaatika-loodusteaduskonnas. On küsitav, kas prof. Blessig oma loengukursust üldse mingil määral pidada jõudis, sest ta suri 22. aprillil 1940, olles 80-aastane (DBL, 1970: 73–74).

(Kogu eelnenud ülevaates eesti- ja võõrkeelse õppetöö vahekorra on jäetud arvestusest välja filosoofiateaduskonna võõrfiloloogidele õpetatavates keeltes peetavad loengud.)

Emakeelse kõrghariduse väljaarendamine Tartu ülikoolis aastail 1920–1940 toimus käsikäes eesti teaduskeele arendamisega. Neil aastakümneil käis pingeline töö kõikvõimalike erialade oskussõnavara loomiseks. Aukartust äratava töövõimega Johannes Voldemar Veski osales keeleeksperdina ligi 40 terminoloogiakomisjonis (Johannes Voldemar Veski keelelisi töid, 1958: 266). Selle töö tulemusena ilmus trükist üle 30 oskussõnastiku, milles oli üle 100 000 termini (Kask, 1970: 377).

Eesti keel oli lisaks oma muudele funktsioonidele saanud täisväärtuslikuks teaduse keeleks. Selle kvaliteeti näitas muuhulgas ka “Eesti entsüklopeedia” väljaandmine aastail 1932–1937. Eestikeelne kõrgharidus ja eestikeelne teadus tähendasid neil aastail ühtlasi kogu eesti ühiskonna kultuuritaseme kiiret tõusu. Järgnenud aastakümnete ahistavad tagasilöögid ei suutnud saavutatut enam olematuks teha. See oli baas, millele tugineti okupatsiooniaastatel viisalt jätkatavas terminoloogiatöös ja võimalust mööda ka noorte õpetamisel. Tänapäeval peaksime oskama oma eelkäijate pingutusi väärilisemalt hinnata.

KIRJANDUS

- Ahven, E. 1958**, Eesti kirjakeele arenemine aastail 1900–1917, Tallinn.
- DBL** = Deutschbaltisches biographisches Lexikon 1710–1960, 1970, Böhlau Verlag, Köln, Wien.
- EBL** = Eesti biograafiline leksikon I–IV. 1926–1929, Tartu.
- EBL TK** = Eesti biograafilise leksikoni täiendusköide, 1940, Tartu.
- EE VIII** = Eesti entsüklopeedia VIII, 1937, Tartu.
- EVTÜ ettelugemiste kava** = Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1919 II poolaastal; 1920 I poolaastal; II poolaastal; 1922 I poolaastal; II poolaastal; 1925 I poolaastal; II poolaastal, Tartu.
- EVTÜ loengute ja praktiliste tööde kava** = Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. a. I poolaastal; II poolaastal; 1933. a. I poolaastal; II poolaastal; 1936. a. I poolaastal; II poolaastal; 1937. a. I poolaastal; II poolaastal; 1939. a. I poolaastal; II poolaastal; 1940. a. I poolaastal, Tartu.
- EVTÜ isiklik koosseis** = Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli isiklik koosseis 1. detsembril 1925, Tartu.
- Johannes Voldemar Veski keelelisi töid, 1958**, Tallinn.
- Kask, A. 1970**, Eesti kirjakeele ajaloost II, Tartu.
- Obozrenie lekcij 1917** = Обзорние лекцій въ Императорскомъ Юрьевскомъ Университетѣ. 1917. г. I семестеръ, Юрьевъ.
- Postimees 1917**, nr 71, 72, 74.
- Postimees 1918**, nr 103.
- Pöld, P. 1929**, Tartu Ülikool 1918–1929. Ülevaade ülikooli kujunemisest tema esimesel aastakümnel, Tartu.
- Tartu Ülikooli ajalugu II, 1798–1918**. Koostanud Karl Siilivask, 1982, Tallinn.